

Dawlyetow A.R. Richard Darre – from the agronomist-colonizer to the Minister of Food and Agriculture in the Third Reich: the political portrait features. The article is devoted to the creation of the political portrait of Richard Darre – the Minister of food and agriculture of the Third Reich.

Key words: the Third Reich, NSDAP, peasants, «Blood and soil», national-socialism

О. А. Подобєд

**ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ
УКРАЇНЦЯМИ У НІМЕЦЬКИХ І АВСТРІЙСЬКИХ
ТАБОРАХ ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ
(друга половина 1940 – початок 50-х рр.)**

У статті з'ясовано причини вивчення іноземних мов українськими переміщеними особами у Німеччині й Австрії, визначено рівень професійної компетентності учителів, проаналізовано якість навчальної літератури.

Ключові слова: табори переміщених осіб, Німеччина, Австрія, іноземні мови, мовні курси, учителі

Актуальність пропонованої теми зумовлена відсутністю цілісного дослідження проблеми вивчення іноземних мов українськими емігрантами, які мешкали після війни в таборах переміщених осіб на території Німеччини й Австрії. Розв'язання цієї проблеми започатковано у праці українського зарубіжного історика В. Маруняка. Крім цього, джерельну базу дослідження становлять матеріали архівів, спогади сучасників подій – М. Верховинця, І. Зельської, С. Іжика, З. Книша, Д. Нитченка, а також підручники і словники іноземних мов. Мета цієї розвідки – з'ясувати причини вивчення іноземних мов українськими мешканцями таборів переміщених осіб у Німеччині й Австрії, визначити рівень професійної компетентності учителів, з'ясувати форми та методи навчання, дослідити рівень та якість навчально-методичного забезпечення.

По завершенні Другої світової війни у Німеччині та Австрії опинилися близько 200 тис. українців [1, 86]. Це були політичні емігранти, військовополонені, остарбайтери, більшість яких мешкала у таборах Ді-Пі (від. англ. displaced persons – переміщені особи, скорочено – D. P.), решта – приватно винаймали помешкання. Опинившись в іномовному середовищі, перед українськими емігрантами однією із перших постала проблема мовної адаптації. З власної ініціативи, продиктованої життєвою необхідністю, та з ініціативи таборових управ упродовж 1945 – початку 1950-х рр. частина українців розпочала вивчення іноземних мов.

Можна виділити три причини вивчення іноземних мов українськими емігрантами. По-перше, оволодіння німецькою мовою – мовою країни перебування (Австрія й Німеччина). Спочатку елементарне знання німецької мови переміщеними особами, які під час Другої світової війни опинилися у Німеччині й Австрії, було продиктоване потребою комунікації. Згодом, коли менша частина переселенців з різних причин не емігрувала на американський континент, а залишилася мешкати у зазначених країнах, постало питання вивчення німецької як державної мови. Зрозуміло, що без її знання було неможливо здобути освіту, знайти роботу тощо.

По-друге, оволодіння мовою окупантів. Як відомо, Німеччина й Австрія знаходилися під окупацією чотирьох країн – США, Великої Британії, Франції та Радянського Союзу. Елементарне знання англійської та французької мов давало можливість українським емігрантам самостійно вести переговори з окупаційною владою, читати газети, слухати новини по радіо тощо.

По-третє, оволодіння мовою країни, до якої планувалася еміграція (англійська, іспанська, португальська,

французька та ін.). Незнання переселенцями іноземної мови створювало значні перешкоди у комунікації. Українці, які в другій половині 1940 – на початку 50-х рр. виїхали з Німеччини та Австрії до інших країн Європи, а також Америки, Канади й Австралії, найдошкульніше, перш за все, відчули мовний бар'єр. Незнання мови приймаючої держави викликало у переселенців почуття безпорадності й гірко розчарування [2, 16].

Навчені гірким досвідом, нетяги, за допомогою листів і звернень у пресі, закликали земляків, які ще залишалися у Німеччині та Австрії, вивчати певну іноземну мову. Так, М. Верховинець, який на початку 1947 р. перебрався з Німеччини до США, акцентував увагу мешканців таборів переміщених осіб у Німеччині й Австрії: «Учіться англійській мові! Пильно її учіться. А, головне, учіться її днем і ніччю, ті вибранці з поміж вас, що від року або й більше маєте готові афідевіти до Америки» [2, 18].

У великих таборах переміщених осіб на території Німеччини й Австрії таборова управа піклувалася не лише про сьогодення своїх підопічних, а думала «як допомогти людям пристосуватися до заморської далекої еміграції» [3, 92]. З цієї метою, управи організували курси вивчення англійської, іспанської, португальської та інших мов, а також курси, на яких таборяни могли здобути певну кваліфікацію. Так, 1947 р. в американській та британській окупаційних зонах Німеччини діяли 82 і 32 курсів іноземних мов, із загальною кількістю 1955 і 948 осіб, відповідно [1, 326]. Водночас у німецькому Ганновері, що перебував під окупацією Великої Британії, 1947 р., коли стала реальною еміграція, були організовані географічні курси. На них переміщені особи вивчали історію, клімат, економіку, звичаї і традиції, а також мови країн, до яких була можлива еміграція. Отець С. Іжик у спогадах відзначав, що «таборяни радо брали участь в тих курсах» [4, 192].

Рівень професійної компетентності учителів, які навчали іноземних мов був різним. Так, серед учителів іноземних мов можна виокремити, по-перше, учителів-переселенців, з відповідною філологічною освітою та досвідом роботи. Слід зазначити, що, серед осіб із вищою освітою з українських емігрантів, найчисельнішою була саме професійна група учителів [1, 119]. Так, політичний діяч З. Книш згадував, що, мешкаючи в Австрії, серед французької зони окупації «ми знайшли дуже добру вчительку, бабуню-польку, уроджену й виховану в Україні, яка вчила французької мови ще за царського режиму й потім за весь час совєтської влади. Вона справді вчила дуже добре й дуже цікаво» [5, 136]. Крім цього, з-поміж учителів іноземних мов були особи, які не мали спеціальної філологічної освіти, проте, трохи знали певну іноземну мову. Наприклад, той же З. Книш (який сам студював французьку) викладав на курсах англійську мову, яку вчив, імовірно, у Львівському університеті.

Навчання іноземної мови ускладнювалося, коли учителем була особа, яка не володіла українською. За таких умов, переселенці хотіли того чи ні, мали вивчати одночасно дві мови. Так, письменники Д. Нитченко (псевдонім – Дмитро Чуб) та І. Антипенко (псевдонім – Анатоль Гак), працюючи на підприємстві у німецькому м. Форст, потрапили саме до такого вчителя англійської мови. Мешкаючи вже в Австралії, Д. Нитченко згадував про те навчання: «Навчав нас з Анатолем Гаком один німець. Мені вона давалась тяжкувато, а Анатолієві Яковичу ще гірше, бо він гірше знав німецьку мову. Навчав нас німець, який знав англійську мову. Тож нам доводилося мати справу разом і з німецькою, і з англійською» [6, 337–338]. Вивчення іноземних мов відбувалося як

на мовних курсах, так і приватно. Практикувалося і самонавчання, за підручниками та словниками.

В Австрії спочатку для навчання іноземної мови не потрібно було мати спеціального дозволу. Проте, згодом австрійська влада заборонила викладання, у тому числі й приватне, без спеціального дозволу. Особи, які бажали провадити педагогічну діяльність мусили скласти іспит з відповідної дисципліни у відділі шкільництва і за його результатами приймалося рішення щодо рівня кваліфікації учителя. Як згадував З. Книш, іспит носив формальний характер: «Смішний це був іспит. Мій екзамінатор знав не набагато більше за мене, але після перечитання якогось уступу зо шкільної читанки й короткого диктанту, видав мені письмовий дозвіл навчання, однак тільки для українців» [5, 137].

Найбільше серед українських переселенців було бажаючих вивчати англійську мову. Це зумовлювалося тим, що саме Велика Британія у середині 1947 р. стала першою країною, яка відкрила свої кордони для масового переселення Ді-Пі. Однак першість серед приймаючих країн посіли США. Окрім того, значний інтерес в українських переселенців викликала екзотична Австралія. Загалом, до згаданих країн протягом 1947–1950 рр. з Німеччини й Австрії перебралися 75448 тис. осіб, тобто, 66,8 % від загальної кількості переселенців [1, 332].

Втім, як вказував український зарубіжний дослідник В. Маруняк, «відвідування курсів керувалося не тільки практичними міркуваннями курсантів, але й переселенчими умовами та тим, яка переселенча схема “була в моді”» [1, 327]. Тобто, коли з’явилася можливість виїзду до країн Південної Америки, зросла кількість бажаючих опанувати іспанську мову. Так, протягом 1947–1950 рр. до Аргентини, Венесуели і Парагваю виїхали 2191 тис. осіб (0,78 %) [1, 332]. Користувалася попитом португальська і французька мови, а до Бразилії і Франції протягом цих же років емігрували 3534 тис. осіб (3,1 %) та 3516 тис. осіб (3,1 %), відповідно [1, 332].

Навчання на курсах іноземних мов тривало декілька місяців і відбувалося, зазвичай, увечері. Так, З. Книш викладав на курсах щодня дві години (із 18:00 до 20:00). Переселенці здобували початкові знання з тієї чи іншої іноземної мови, у першу чергу вивчали лексику. Потрапивши у відповідне мовне середовище, вони на практиці удосконалювали отримані знання. Незважаючи на те, що рівень оволодіння мовою під час навчання на курсах був елементарним, цього цілком було достатньо для старту. Згодом учні із вдячністю згадували своїх учителів.

Однак не всі переміщені особи, які навчалися на мовних курсах змогли емігрувати. Це пояснювалося тим, що переселенські комісії приймаючих країн висували суворі вимоги для потенційних емігрантів. Так, США проводили ретельну політичну перевірку переміщених осіб, натомість Канада висувала суворі вимоги до стану здоров’я. Наприклад, дружина лідера Української революційно-демократичної партії І. Багряного Галина 1949 р. навчалася на мовних курсах у Новому Ульмі, вивчала англійську [7, 4]. Однак емігрувати до Канади, звідки родина Багряних отримала афідавіт-запрошення [8, 1], не судилося, оскільки Іван Павлович хворів на туберкульоз і цукровий діабет.

Яким було навчально-методичне забезпечення вивчення іноземних мов у таборах переміщених осіб? З ініціативи та за сприяння міжнародних організацій, у першу чергу Злученого українського американського допомогового комітету (ЗУАДК) та Адміністрації допомоги і відбудови Організації Об’єднаних Націй (англ.

United Nations Relief and Rehabilitation Administration, скорочено – UNRRA, укр. – УНРРА), у другій половині 1940-х рр. у Німеччині були видані перекладні словники та підручники англійської, іспанської [9], німецької [10] та інших мов.

Слід зазначити, що навчальна література віддзеркалювала соціально-економічні та суспільно-політичні реалії тих років. Так, автор німецько-українського самовчителя пропонував до вивчення, поряд із класичними фразами, на зразок: «Батько, мати, діти і родичі творять родину» [10, 19] або «Наше подружжя є щасливе» [10, 20] й фрази, які ілюстрували трагічні обставини життя українських родин у роки Другої світової війни. Наприклад, «Моя мати має двох братів і дві сестри. Один брат є мертвий. Він упав у бою за Україну», «Мій дід залишився в Україні», «Моя бабка померла в німецькому таборі», «Ми були примусово вивезені і мусіли два роки працювати як звичайні робітники» [10, 19–20] тощо. Крім того, у згадуваному самовчителеві йдеться і про продуктивні картки, які отримували емігранти [10, 31, 72] у Німеччині й Австрії тощо.

Таким чином, у другій половині 1940 – на початку 50-х рр. українські емігранти, які мешкали в Німеччині й Австрії вивчали різні іноземні мови. Навчання носило вимушений характер, оскільки переміщені особи мали елементарно оволодіти мовою приймаючих країн (німецька), мовою окупантів (англійська та французька), а також мовою країни, до якої планувалося подальша еміграція (англійська, іспанська, португальська, французька та ін.). Рівень професійної компетентності учителів іноземних мов був різним. Це були і професійні вчителі-філологи, і особи, які не мали спеціальної філологічної освіти, проте, знали певну іноземну мову. Вивчення іноземних мов відбувалося на мовних курсах, приватно, також мало місце і самонавчання. Відповідно навчально-методичною літературою (підручники, перекладні словники, самовчителі) забезпечували міжнародні організації ЗУАДК та УНРРА. В перспективі подальших розвідок з проблеми – з’ясування кількості українських емігрантів, які вивчали іноземні мови у таборах переміщених осіб Німеччині й Австрії у другій половині 1940 – на початку 50-х рр.

1. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні: В 2 т. – Т. 1: Роки 1945–1951. – Мюнхен, 1985.
2. Верховинець М. Йдеш, брате мій... Думки й враження зперед десяти років. – Пітсбург, 1957.
3. Зельська І. Відгомін: спогади. – Торонто, 1989.
4. Іжик С. Сміх крізь сльози. Спомини з років 1939–1947. – Вінніпег, 1961.
5. Книш З. На порозі невідомого (Спогади з 1945 року). – Торонто, б. р.
6. Нитченко Д. Від Зінькова до Мельбурну. Із хроніки мого життя. – Мельбурн, 1990.
7. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Ф. 172. – № 17.
8. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. – Ф. 1186. – Оп. 1. – Спр. 40.
9. Лончина Б. *Estudiamos el español* Підручник іспанської мови з поясненням вимови, граматики, вправами й словничком. – Мюнхен, 1948.
10. Чорний Ю. Самоучок німецько-український зі словарем: Для шкіл, курсів і самонавчання. – Авгсбург, 1946.

Podobied O.A. Foreign languages learning by the Ukrainian in displaced persons camps in Germany and Austria (the second half of the 1940th – early 1950th). In this article the reasons for foreign languages learning by the Ukrainian displaced persons in Germany and Austria are clarified, the level of professional competence of teachers are defined, the quality of educational literature are analyzed. **Key words:** displaced persons camps, Germany, Austria, foreign languages, language courses, teachers